ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2026-yil 6-son.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24298928

5–9-sinf tarbiya darslarini innovatsion o‘tishning metodik asoslari

Abdurashidova Gavhar Abdurazzoq qizi –
Osiyo xalqaro universiteti,
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: malikamunisa973@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9153-8336

Annotatsiya. *Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5–9-sinflarida Tarbiya fanini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishning nazariy va metodik asoslari tadqiq etilgan. O‘smirlik davridagi o‘quvchilarning yosh, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy mashg‘ulotlar samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tarbiya darslarida muammoli ta’lim, keys-stadi, loyiha metodi, debat, rolli o‘yinlar, refleksiv yondashuv hamda raqamli pedagogik vositalardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, maqolada tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan mualliflik metodik modeli taklif etilib, uning tarkibiy komponentlari, amalga oshirish bosqichlari va baholash mezonlari asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *Tarbiya fani, innovatsion ta’lim, metodik asos, o‘smirlik davri, interfaol metodlar, tarbiyaviy kompetensiya, refleksiv yondashuv, raqamli pedagogika.*

Методологические основы проведения уроков воспитания в 5–9-х классах с использованием инновационных подходов

Аннотация. *В статье исследуются теоретические и методические основы организации преподавания предмета «Воспитание» в 5–9 классах общеобразовательных школ на основе инновационных педагогических технологий. Анализируются возможности повышения эффективности воспитательных занятий с учетом возрастных, психологических и социальных особенностей подростков. Раскрываются дидактические возможности проблемного обучения, кейс-метода, проектной деятельности, дебатов, ролевых игр, рефлексивного подхода и цифровых образовательных средств. Предлагается авторская методическая модель формирования воспитательных компетенций, определяются ее структурные компоненты, этапы реализации и критерии оценки.*

Ключевые слова: *предмет «Воспитание», инновационное обучение, методические основы, подростковый возраст, интерактивные методы, воспитательная компетентность, рефлексивный подход, цифровая педагогика.*

Methodological foundations for conducting moral education lessons in grades 5–9 using innovative approaches

Annotation. *This article examines the theoretical and methodological foundations of teaching the subject of Education in grades 5–9 through innovative pedagogical technologies. It analyzes opportunities to improve the effectiveness of educational lessons by considering the age-related, psychological, and social characteristics of adolescents. The article explores the didactic potential of problem-based learning, case studies, project-based learning, debates, role-playing activities, reflective approaches, and digital educational tools. An original methodological model aimed at developing students' educational competencies is proposed, including its structural components, implementation stages, and assessment criteria.*

Keywords: *Education subject, innovative learning, methodological foundations, adolescence, interactive methods, educational competence, reflective approach, digital pedagogy.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida yosh avlodni ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol, mas’uliyatli hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli shakllanishi faqat akademik bilimlarni egallash bilan belgilanmaydi. Balki uning axloqiy pozitsiyasi, ijtimoiy munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etishi, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi va jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglashi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitiladigan Tarbiya fanining mazmuni va uni o‘qitish metodikasini zamonaviy pedagogik talablar asosida takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son qarori asosida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida yagona Tarbiya fanini bosqichma-bosqich joriy etish belgilangan. Mazkur qaror orqali avval alohida o‘qitilgan bir qator ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishlar yagona fan doirasida birlashtirildi. Fanning mazmunida o‘quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, insonparvarlik va yuksak ma’naviyat ruhida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilgan [1]. Biroq fanning mazmunini belgilashning o‘zi kutilgan tarbiyaviy natijaga erishish uchun yetarli emas. Chunki tarbiya jarayoni o‘quvchining shunchaki axloqiy tushunchalarni bilishi bilan emas, balki ularni kundalik hayotida qo‘llay olishi, o‘z xatti-harakatlariga tanqidiy baho berishi va ijtimoiy munosabatlarda namoyon eta olishi bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, 5–9-sinflar o‘quvchilari uchun bu masala alohida ahamiyatga ega. Mazkur yosh davrida o‘quvchilarda mustaqil fikrlashga intilish, o‘zligini anglash, tengdoshlar fikriga munosabat bildirish, ijtimoiy guruhlarga mansublik hissi va shaxsiy pozitsiyasini shakllantirish jarayonlari faollashadi. Shu sababli tarbiyaviy mashg‘ulotlarda bir tomonlama tushuntirish va nasihat qilishdan ko‘ra, o‘quvchini faol ishtirokchi, muhokama subyekti va mustaqil qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida namoyon etadigan metodlardan foydalanish zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi 5–9-sinflarda Tarbiya darslarini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishning nazariy-metodik asoslarini aniqlash hamda o‘quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik modelni taklif etishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun Tarbiya fanini innovatsion tashkil etishning pedagogik va psixologik asoslarini tahlil qilish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos metodlarni aniqlash, innovatsion texnologiyalarning tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib berish, metodik modelni ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalar shakllantirish vazifalari belgilandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tarbiya jarayoni murakkab pedagogik hodisa bo‘lib, unda shaxsning axloqiy qarashlari, qadriyatlar tizimi, ijtimoiy xulq-atvori va hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. An’anaviy ta’limda tarbiyaviy mazmundagi bilimlar ko‘pincha o‘qituvchining tushuntirishi, nasihati va tayyor xulosalari orqali yetkazilgan. Zamonaviy pedagogik yondashuv esa tarbiyaviy mazmunni o‘quvchining shaxsiy tajribasi, faoliyati va ijtimoiy munosabatlari bilan bog‘lashni talab etadi. J.Dewey ta’lim jarayonida tajriba va faoliyatning ahamiyatini asoslab, o‘quvchining bilimlarni amaliy vaziyatlarda egallashi zarurligini ta’kidlagan [2]. Ushbu qarashlarni Tarbiya faniga tatbiq etadigan bo‘lsak, o‘quvchilarda halollik, mas’uliyat, hurmat, bag‘rikenglik va adolat kabi fazilatlarni shakllantirish uchun ularni faqat ta’riflash emas, balki mazkur fazilatlarni namoyon etish talab qilinadigan vaziyatlarga jalb etish lozim. L.S.Vygotskiyning ijtimoiy o‘zaro ta’sir va rivojlanish haqidagi qarashlari tarbiyaviy mashg‘ulotlarni hamkorlik asosida tashkil etish zarurligini nazariy jihatdan asoslashga yordam beradi [3]. O‘quvchi tengdoshlari va pedagog bilan muloqot jarayonida o‘z qarashlarini ifodalash, boshqa fikrlarni tinglash va ijtimoiy munosabatlar tajribasini egallaydi. Mahalliy pedagogik adabiyotlarda ham tarbiya fanini o‘qitish metodikasi, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va pedagogik kompetentlik masalalari yoritilgan. Ushbu yo‘nalishdagi manbalar Tarbiya darslarini o‘quvchilarning faolligi, hamkorligi va amaliy faoliyatiga tayangan holda tashkil etish zarurligini metodik jihatdan asoslashga xizmat qiladi [4–8]. Tarbiya darslarini innovatsion tashkil etishning nazariy-metodik asoslarini aniqlash maqsadida pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish hamda metodik loyihalash metodlaridan foydalanildi. Ilmiy manbalar tahlili orqali innovatsion ta’limning asosiy tamoyillari, o‘smirlik davrining pedagogik xususiyatlari va tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar umumlashtirildi. Qiyosiy tahlil asosida 5–6-, 7–8- va 9-sinf o‘quvchilari uchun metodlarni tanlashning yoshga mos yo‘nalishlari belgilandi. Tizimli yondashuv orqali maqsad, mazmun, metod, faoliyat va baholash komponentlarining o‘zaro aloqadorligi ko‘rib chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

5–9-sinf o‘quvchilari rivojlanishning o‘smirlik davriga xos xususiyatlarini namoyon etadilar. Ushbu bosqichda o‘z-o‘zini anglash, mustaqillikka intilish, tengdoshlar bilan munosabat, shaxsiy fikrini himoya qilish va ijtimoiy mavqega ega bo‘lish ehtiyoji kuchayadi. Shu sababli Tarbiya darslarida qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi lozim. 5–6-sinflarda o‘quvchilarning obrazli tafakkuri, qiziqish va hissiy munosabatlari muhim o‘rin egallaydi. Bu bosqichda didaktik o‘yinlar, ertak va hikoyalar tahlili, rolli vaziyatlar, rasmlar bilan ishlash, kichik guruh topshiriqlari samarali hisoblanadi. 7–8-sinflarda mustaqil fikrlash, tengdoshlar bilan muloqot va o‘z qarashlarini himoya qilishga intilish kuchayadi. Shu sababli debat, munozara, keys-stadi, muammoli savollar, guruhiy loyihalar va ijtimoiy vaziyatlar tahlilidan foydalanish maqsadga muvofiq. 9-sinfda esa kelajak rejalari, kasbiy yo‘nalish, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga e’tibor qaratish lozim.

Keys-stadi metodi o‘quvchilarga real yoki pedagogik jihatdan modellashtirilgan hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, muammoning sabablarini aniqlash va muqobil yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda sinfdoshining suratini ruxsatsiz joylashtirish bilan bog‘liq vaziyat orqali shaxsiy daxlsizlik, raqamli madaniyat, hurmat va javobgarlik tushunchalarini muhokama qilish mumkin. O‘quvchilar vaziyatni tahlil qilib, o‘z qarorlarini dalillar bilan asoslaydilar. Debat va munozara metodi mustaqil fikrlash, dalillar bilan gapirish, qarama-qarshi fikrlarni tinglash va murosali qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, «Insonning muvaffaqiyati ko‘proq bilimga bog‘liqmi yoki tarbiyaga?» mavzusida ikki guruh o‘z pozitsiyasini asoslaydi. O‘qituvchi munozarani shaxsiy qarashlarni kamsitmasdan, dalillarga asoslangan tarzda tashkil etishi

lozim. Loyiha metodi o‘quvchilarni muayyan ijtimoiy muammoni aniqlash, uning yechimini rejalashtirish va amaliy natijaga erishishga yo‘naltiradi. «Mehrli maktab», «Tabiatni asraymiz», «Kitobxon sinf», «Keksalarga ehtirom» kabi loyihalar orqali jamoaviy mas’uliyat, tashabbuskorlik va ijtimoiy faollikni rivojlantirish mumkin.

Rolli o‘yinlar orqali o‘quvchilar turli ijtimoiy vaziyatlarni modellashtiradilar. «Men – sinf sardoriman», «Do‘stimga yordam beraman», «Adolatli qaror» kabi mashg‘ulotlarda o‘quvchilar muayyan ijtimoiy rollarni bajarib, empatiya, muloqot madaniyati, mas’uliyat va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini mashq qiladilar. Refleksiv metod o‘quvchining o‘z fikri, xatti-harakati va qarorlarini anglash hamda tahlil qilishiga xizmat qiladi. Dars yakunida «Bugungi mashg‘ulotdan qanday xulosa chiqardim?», «Qaysi fikr mening qarashlarimni o‘zgartirdi?», «O‘rganganlarimni hayotda qanday qo‘llayman?» kabi savollar berilishi mumkin. Raqamli pedagogik vositalar tarbiyaviy mashg‘ulotlarni interaktiv tashkil etish, o‘quvchilarning fikrlarini yig‘ish, muammoli vaziyatlarni vizuallashtirish va mustaqil izlanishlarini qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Interaktiv taqdimotlar, elektron so‘rovnomalar, raqamli viktorinalar, ta’limiy videolar va virtual muhokama maydonlaridan foydalanish mumkin. Biroq raqamli vositalar tarbiyaviy mazmunning o‘rnini egallamasligi, balki uni chuqurroq o‘zlashtirishga xizmat qilishi kerak.

Yuqoridagi metodlarni o‘zaro uyg‘unlashtirish asosida 5–9-sinflarda Tarbiya darslarini innovatsion tashkil etishning mualliflik metodik modeli taklif etiladi. Model maqsadli, mazmuniy, metodik, faoliyatli hamda baholash-refleksiv komponentlardan tarkib topadi. Maqsadli komponent tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirish maqsadini belgilaydi; mazmuniy komponent milliy va umuminsoniy qadriyatlar, axloqiy va ijtimoiy bilimlarni qamrab oladi; metodik komponent interfaol metodlar va raqamli vositalarni tanlashni nazarda tutadi; faoliyatli komponent amaliy topshiriqlar va ijtimoiy loyihalarni tashkil etadi; baholash-refleksiv komponent esa kuzatish, o‘zini baholash, tahlil va fikr-mulohazani birlashtiradi. Modelni amalga oshirish besh bosqichda tashkil etiladi: birinchi – diagnostik bosqichda o‘quvchilarning qiziqishi, ehtiyoji, qadriyatlarga munosabati va mavjud kompetensiyalari aniqlanadi; ikkinchi – loyihalash bosqichida dars maqsadi, mazmuni, metodlari va baholash mezonlari belgilanadi; uchinchi – amaliy faoliyat bosqichida keys-stadi, debat, rolli o‘yin, loyiha va muammoli topshiriqlar amalga oshiriladi; to‘rtinchi – refleksiv bosqichda o‘quvchilar o‘z faoliyati va qarorlarini tahlil qiladilar; beshinchi – natijaviy-diagnostik bosqichda kompetensiyalar rivojlanishi aniqlanib, keyingi faoliyat takomillashtiriladi.

Tarbiyaviy kompetensiyalarni baholashda faqat test yoki og‘zaki savol-javob bilan cheklanmaslik lozim. Kognitiv mezon axloqiy tushunchalar va ijtimoiy me’yorlarni bilishni; motivatsion-qadriyatli mezon ijobiy qadriyatlarga munosabat va ularga amal qilish istagini; xulq-atvorli mezon kundalik faoliyatda hurmat, halollik va mas’uliyatni namoyon etishni; kommunikativ mezon tinglash va hamkorlik qilishni; refleksiv mezon esa o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish qobiliyatini qamrab oladi. Ushbu mezonlar bo‘yicha yuqori darajada o‘quvchi axloqiy me’yorlarni mustaqil hayotiy vaziyatlarda qo‘llaydi, qarorlarini asoslaydi va xatti-harakatlarini tahlil qiladi. O‘rta darajada u axloqiy tushunchalarni biladi, biroq ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashda ba’zan pedagog ko‘magiga ehtiyoj sezadi. Boshlang‘ich darajada esa axloqiy tushunchalarni qisman anglaydi va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishda qiynaladi. Baholashda o‘qituvchi kuzatuvi, o‘quvchi portfoliolari, vaziyatli topshiriqlar, o‘zini o‘zi baholash va refleksiv suhbatlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq. Metodik model samaradorligini ta’minlash uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlar zarur. Jumladan, o‘quvchilar fikrini erkin ifodalashi mumkin bo‘lgan psixologik xavfsiz muhit yaratish, tarbiyaviy mazmunni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash, maktab va oila hamkorligini kuchaytirish, pedagogning metodik kompetentligini rivojlantirish hamda innovatsion vositalarni maqsadli tanlash talab etiladi.

UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan Global Citizenship Education konsepsiyasida ta’limning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvor yo‘nalishlarini o‘zaro

uyg‘unlashtirishga e’tibor qaratiladi [9]. Ushbu yondashuv Tarbiya fanida ham o‘quvchilarning bilimlari, qadriyatlarga munosabati va amaliy xatti-harakatlarini yaxlit rivojlantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

5–9-sinflarda Tarbiya darslarini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish zamonaviy ta’limning muhim metodik vazifalaridan biridir. Tadqiqot tahlili tarbiyaviy mazmunni o‘quvchilarning hayotiy tajribasi bilan bog‘lash, ularni faol pedagogik jarayonga jalb etish va yosh xususiyatlariga mos metodlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Tarbiya darslarining samaradorligi o‘quvchilarga axloqiy tushunchalarni yetkazish bilangina emas, balki ularning mazkur qadriyatlarni amaliy faoliyatda namoyon eta olishlari bilan belgilanadi. Keys-stadi, debat, loyiha metodi, rolli o‘yinlar va refleksiv yondashuvni integratsiyalash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy mas’uliyati va axloqiy tanlov qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot doirasida tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishning maqsadli, mazmuniy, metodik, faoliyatli va baholash-refleksiv komponentlardan iborat metodik modeli taklif etildi. Mazkur modelni amalga oshirishda diagnostika, loyihalash, amaliy faoliyat, refleksiya va natijaviy baholash bosqichlarining izchil tashkil etilishi muhim hisoblanadi.

Tarbiyaviy kompetensiyalarni baholashda kognitiv, motivatsion-qadriyatli, xulq-atvorli, kommunikativ va refleksiv mezonlarni birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, pedagog, o‘quvchi, oila va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi hamkorlik tarbiyaviy jarayonning uzluksizligini ta’minlaydi. Umuman olganda, taklif etilgan metodik yondashuv Tarbiya fanini o‘qitishda o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishga yo‘naltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son qarori. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida.

3. Muxsiyeva A.Sh. Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2023. – 299 b.

4. Yakubova Sh.E., Ruzimova I.X., Sobirova N.Y., Matyakubova N.A. Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi. Xalqaro baholash dasturi. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 192 b.

5. Xodjayev B.X., Artikova M. Tarbiya fanini o‘qitish texnologiyasi. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2020.

6. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

7. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: Pedagog, 2004.

8. Ro‘ziyeva D., Usmonboeva M., Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013.

9. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO, 2015.

10. Rogers C.R. Freedom to Learn. 3rd ed. – Columbus, OH: Merrill/Prentice Hall, 1994.

11. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / Ed. by M. Cole et al. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

12. Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec E.J. Cooperation in the Classroom. 8th ed. – Edina, MN: Interaction Book Company, 2008.